

УДК 316.4

Соціальна еволюція versus дилема лінійності-циклічності

Н.О. СЕРГІЄНКО

Київський національний торгово-економічний університет, м. Київ, Україна

E-mail: nadserg@gmail.com

Авторське резюме

У статті обґрунтовується вихід за межі «класичної» дилеми філософії історії – дилеми «лінійність або циклічність» в осмисленні суспільно-історичних змін. Феноменологія історії та суспільних змін висвітлюється в обсязі всесвітньо-історичного процесу, який, в свою чергу, розглядається крізь призму головних ідей теорії соціальної еволюції. Зміст поняття соціальної еволюції та сутність явищ розкрито на основі авторського узагальнення новітніх теоретичних досліджень згаданого напрямку, причому особливу увагу зосереджено на відповідності концептуальних винаходів й узагальнюючих тез соціального еволюціонізму загальноприйнятими положеннями природничої теорії еволюції. Філософські підходи, в яких поняття еволюції (еволюційного процесу в загальному) отожднюється з поняттями розвитку і прогресу, точніше, редукується до змісту понять розвитку/прогресу, піддано критиці. Доводиться необхідність відмови від помилкових уявлень про однолінійність процесу історичного розвитку на користь утвердження в суспільствознавстві ідеї мультилінійної (поліваріантної) соціальної еволюції.

Ключові слова: соціальний розвиток, соціальна еволюція, соціальний прогрес, еволюція, теорія соціальної еволюції, суспільно-історичний процес.

Social evolution versus linearity-ciclicality dilemma

N.O. SERHIENKO

Kyiv national university of trade and economics, Kyiv, Ukraine

E-mail: nadserg@gmail.com

Abstract

This article substantiates the necessity to overrun the 'classic' dilemma in philosophy of history – the 'linearity or cyclicity' dilemma in understanding of social-historical change. Phenomenology of history and social change is dealt with on a scale of universal historical process, which, in turn, regarded through the prism of the basic ideas of the social evolution theory. The content of the concept 'social evolution' and the substance of phenomena are revealed on the basis of author's generalisation about recent theoretical studies in the respective field, though particular attention is given to equivalency between the conceptual inventions and general points of social evolutionism, on the one hand, and generally accepted fundamental basics of the scientific evolutionary theory, on the other hand. The philosophical approaches which equate the concept of 'evolution' (evolutionary process in general) to the concepts of 'development' and 'progress', to be more precise, reduce to the content of 'development/progress' are exposed to criticism. The necessity to reject false beliefs about unilinearity of the social development process is proved with an urge to affirm the idea of multi-linear (polyvariant) evolution in social sciences.

Keywords: social development, social evolution, social progress, evolution, social evolution theory, social-historical process.

Постановка проблеми. Конкуренція між лінійною та циклічною парадигмою розуміння суспільно-історичного розвитку є своєрідною класикою філософії історії. Вона є джерелом постійної актуалізації окремих проблем дисципліни, критичного перегляду існуючих концепцій, мотивацією до пошуків нових аргументів на користь однієї або іншої точки зору. Поодинокі ж пропозиції примирити «ворогуючі табори» губляться у множинності критичних дискурсів, які працюють радше на дезінтеграцію, замість того, аби об'єднати «потужності» заради «колективного виробництва» аргументів. Подолання дилеми лінійності-циклічності у філософській основі соціальної теорії – виклик сучасності. Вихід за межі даної дилеми, цілком ймовірно, призведе до краху обох

парадигм і дозволить філософській рефлексії суспільства та історії вийти на новий, якісно вищий рівень. Одна з найперспективніших стратегій подолання старої дилеми проглядається у сучасному напрямі теоретичних розвідок соціальної еволюції.

Свого часу «батько соціології» Еміль Дюркгейм кинув методологічний заклик: використовувати історію в якості «мікроскопа» [5, с. 280] соціальних наук, що дозволило б спостерігати структури, явища й процеси, непомітні іншим технікам дослідження. Цей заклик, досі актуальний, можна розуміти таким чином. Суспільствознавчі дисципліни помітно більше зусиль віддають дослідженням, які присвячені опису або реконструкції структур «макросвіту» (метафора вжита за аналогією до загальноприй-

нятої у фізиці класифікації рівнів організації матерії: мікросвіт, макросвіт і макрокосмос). Вкрай мало розвідок, націлених на опис механізмів функціонування структуроутворюючих процесів, аналіз рушійних сил, закономірних причин, функціональних рушіїв динаміки структурних змін у часі; ще менше досліджень, які намагаються з'ясувати генезу соціальних законів та рушійних сил історії чи суспільного розвитку. Аналітична теорія історії, як і філософська наука історії, потерпають від розгулу постмодерністсько-релятивістського дискурсу та звинувачень у соціальному конструктивізмі, далеких від об'єктивності. В цьому світлі дюркгеймівський заклик виступає імперативом збереження історичної теорії та філософії як об'єктивного знання, гідного свого місця у пантеоні наук. Нині вже зрозуміло: наука історії повинна вибудовуватись на єдиній концептуально-методологічній основі, адекватній сучасному стану знання в галузі не лише гуманітарних, але і природничих наук. З філософської точки зору головною інтенцією має стати відмова від дуалізму та плюралізму «точок зору» в ім'я універсального підходу.

Таким чином, предметом дослідження у даній статті є закономірності розвитку соціальних систем в історичному часі. Адекватне бачення всього комплексу проблем, яких торкається дане дослідження, випливає насамперед із розуміння предмета філософського суспільствознавства як процесу соціального розвитку, що протікає в історичному просторі-часі. Важливо здійснити певне роз'яснення стосовно термінології, яка має місце в нашій статті. По-перше, не варто змішувати між собою змісти понять «процес» і «розвиток», так само, як не варто отожднювати поняття «розвиток» і «прогрес», оскільки останнє не має жодного стосунку до проблематики статті і повністю виключене з її дискурсу. По-друге, поняття розвитку та еволюції, застосовані з епітетом «соціальний(-а)», вживаються майже скрізь синонімічно. Осягнуті таким теоретичним чином процеси – це соціоісторичні макропроцеси, які описують соціальні структури (відносно стабільні й певною мірою інертні, але в довготривалій перспективі такі, що зазнають змін у відповідності до певних закономірностей розвитку соціальних систем в історичному часі), а також патерни (patterns) соціальної дії. Означена проблематика розглядатиметься в межах групи теорій, відносно однорідної у концептуально-методологічному плані, – вони представлені у статті під назвою «еволюційний підхід», або «еволюціонізм». Ясна річ, всі вони працюють з поняттям соціальної еволюції, отже, їх дисциплінарний статус визначений.

Еволюціонізм як новий погляд на суспіль-

но-історичний процес постав з руїн спенсеристської традиції у середині ХХ століття. Його дослідницька програма кардинально відрізняється від філософського курсу Г. Спенсера, чий авторитет у соціальній теорії, на жаль, досі не знищений. Втім, відношення сучасної теорії соціальної еволюції до «спенсеризму» може бути виміряне хіба остаточним розвінчанням уявлення британського мислителя про сутність еволюції. Поняттям еволюції або прогресу (у Спенсера ці поняття абсолютно тотожні) він описує процес зростання структурної складності матерії, яке спостерігається у неживій та живій природі, а також і в суспільстві. Власне, уявлення про розвиток як прогрес/еволюцію є гіпотезою, що виростає з ідеї розвитку як іманентної властивості матерії; адже дуже швидко з'ясувалось, що ідея матерії, що не розвивається (ця ідея також мала місце в історії науково-філософської думки), взагалі не може бути підтверджена емпірично. Однак зведення розвитку лише до «розвитку по висхідній» (в якій би якості не розуміти це «сходження») також не може вважатися логічно обґрунтованою, що викликає серйозний сумнів в її об'єктивності. Даний висновок відносно широкого контексту ідеї еволюції варто взяти до уваги, попри загальне обмеження статті розглядом лише тієї частини теорії Спенсера, яка відноситься до соціоісторичного процесу.

Аналіз досліджень і публікацій. Історія поняття еволюції у філософських науках – майже ровесниця історії вжитку цього терміну в науках природничих: відомо, що Герберт Спенсер опублікував свою статтю «Гіпотеза розвитку» (The Development Hypothesis) [10] у 1852-му, за сім років до виходу в світ «Походження видів» Дарвіна. Його система уявлень про еволюцію як універсальний спосіб розвитку матерії висвітлена в есе «Прогрес, його закон і причина» (Progress, its Law and Cause) [12] і докладно представлена у монументальній праці «Основні начала» (First Principles) [11], здобула шалену популярність в інтелектуальних колах ще раніше, ніж був досягнутий консенсус науковців відносно теорії Дарвіна. Цим, ймовірно, пояснюється інертність філософської думки в осмисленні природи соціальної еволюції: «спенсеризм» (навіть не стільки теорія самого Спенсера, скільки екстракт з неї, отриманий «завдяки» популяризації спенсерівських ідей його натхненними послідовниками) занадто довго залишався абсолютним авторитетом для тих, хто досліджував суспільно-історичний процес у контексті ідеї еволюції. Англійський мислитель заклав в основу своєї концепції принцип змін від простого до складного; відповідно, головним критерієм еволюційного розвитку в суспільствознавчому сенсі вважався

ступінь складності організації соціальної системи, що уявлялась як організм. Втім, дане положення могло бути потрактоване по-різному (сам Спенсер дає приклад доволі вільного трактування у згаданому есе). Так, К. Маркс впорядкував способи суспільної організації за принципом зростання складності їх способів виробництва [7], хоча обґрунтування даної ним послідовності виявилось проблематичним (згадаємо знамениту дискусію по проблемі азятського способу виробництва [2; 8; 21]). В культурній антропології (культурології) «закон Спенсера» був сприйнятий як принцип однолінійності розвитку – на захист цієї ідеї вже у ХХ ст. стали, зокрема, Леслі Уайт [14] та Роберт Карнейро [15].

Крикуче розходження ідеї однолінійності еволюції з положеннями логічно обґрунтованої та емпірично підтвердженої природознавчої теорії еволюції (в якій говориться радше про багатолінійність чи багатоваріантність розвитку) підштовхнула у другій половині ХХ ст. дослідників-гуманітаріїв до перегляду фундаментальних основ теорії соціальної еволюції. Було здійснено перегляд меж застосування критерію «зростання складності» до аналізу як культурно-історичного розвитку окремих соціальних систем, так і суспільно-історичного процесу в цілому [4, с. 34]. Відмова від згаданого критерію разом зі спробами наповнити культурно-історичним змістом принцип поліваріантності еволюції стали підставою для того, аби висунути гіпотезу про магістральний та бічні лінії (гілки) еволюційного розвитку соціальних систем [4, с. 41].

У понятті «магістральної гілки» відбилась уявлення про еволюційно більш успішний шлях соціокультурного розвитку, на протипагу до інших способів (означених поняттям «бічних гілок»), які в перспективі мають менше шансів пройти крізь «фільтр природного добру» та, ймовірно, приречені на загибель, генетичну або культурну¹. Дана гіпотеза мотивувала до введення в суспільствознавчий лексикон деяких специфічно-природничих понять: ароморфоз, ідіоадаптація, аломорфоз, спеціалізація тощо [4, с. 20]. Ці теоретичні новації відкривають перспективу досліджень суспільно-історичного процесу в багатоманітності його курсів і трансформацій.

Попри всю свою перспективність і неортодоксальність, даний напрям залишається досить маргінальним в академічному середовищі. З кінця 1970-х років в авангарді його розвитку стоїть західна ініціативна група в особі Генрі Дж. М. Классена (Henri J. M. Claessen), Пітера ван де Вельде (Pieter van de Velde) та інших [16]. З кінця 1990-х рр. до розвою теорії соціальної еволюції приєднуються російські вче-

ні Леонід Грінін (суттєвий внесок у розробку філософських основ теорії) [3], Андрій Коротяєв (присвячує роботи розбудові математичного апарату формалізації концептів та емпіричної перевірки гіпотез, проміжних висновків та окремих передбачень) [6] та інші [1].

Мета дослідження. Напрямок суспільствознавчих досліджень, який ми розглядаємо під назвою «еволюціонізм», за свою принципову теоретичну основу має природничу теорію еволюції живого в її сучасному вигляді, тобто те, що зараз називається еволюційною теорією розвитку (evolution of development theory, скорочено «evo-devo») і розвивається в межах багатьох дисциплін (генетики, фізичної антропології, соціобіології, етології та ін.). Ефективна інтеграція здобутків вивчення еволюції природознавством позбавляє соціальну науку необхідності «винаходити велосипед» та обертає її до питання про власні фундаментальні поняття. Окрім того, виявляється, що парадигма еволюціонізму «знімає» суперечність між лінійною та циклічною моделями суспільно-історичного розвитку шляхом: а) подолання спенсеристської ідеї однолінійності розвитку, обґрунтування й утвердження ідеї поліваріантності еволюції; б) подолання міфа про змістовну тотожність понять розвитку/еволюції та прогресу відносно соціальної матерії, звільнення перших двох категорій від будь-яких ціннісних конотацій та виключення категорії прогресу з науково-філософського дискурсу соціального розвитку/еволюції. Означені пункти можна вважати основними завданнями дослідження, висвітленого у даній статті.

В загальному науковий інтерес розвідки, що висвітлюється в даній статті, зосереджений на ключових ідеях, спільних положеннях та методологічних принципах означеного напряму соціально-філософських досліджень. За мету ставиться: а) розкриття сутності й основоположних принципів теоретичного осягнення еволюції в контексті суспільствознавчої проблематики і, в оперті на дане розуміння, б) обґрунтування виходу за межі дилеми «або лінійність, або циклічність» у теоретичному осмисленні суспільно-історичного процесу.

Виклад основного матеріалу. На відміну від відверто прогресистських або «ідейно співзвучних» прогресизмові концепцій соціального розвитку, еволюційний підхід не прагне пояснити, як повинні розвиватися суспільства, – в даному разі для того, щоб перемогти в «еволюційних перегонах», стати на магістральний шлях розвитку тощо. Він лише аналізує соціально-культурно-історичну емпірію з метою визначити: а) за якими ознаками можна ідентифікувати суб'єкти соціальної еволюції, б) за якими законами вони розвиваються, в) які соціальні змі-

ни, за законами соціальної еволюції, ймовірно за конкретно-історичних умов тощо. Очевидно, що всі відомі на даний час закони соціальної еволюції – не більше, ніж гіпотези; однак навіть у такому статусі вони є безумовним досягненням соціальної теорії, гідним подальшого розвитку.

Також зрозуміло: першою теоретичною проблемою на пряму є визначення поняття суб'єкта соціальних змін еволюційного характеру. В даному питанні згоди між окремими дослідниками нема. Так, деякі вважають за доречне в соціогуманітарних науках приймати точку зору біологічних наук, тобто вбачати у суб'єктах соціальної еволюції такі ж самі популяції, що й у позалюдській природі. Ця точка зору, безумовно, має право на існування; методи дослідження закономірностей соціального буття популяцій, випробувані в природознавстві, мають неабиякий дослідницький потенціал до вивчення людських соціумів, – звичайно, за тієї умови, що вони будуть адаптовані під конкретні дослідницькі програми прикладної або теоретичної соціології (прекрасним прикладом є дослідження історичної динаміки, проваджені нашим сучасником П. Турчиним [13]).

Проте поняття соціуму як популяції не можна визнати досконалим визначенням суб'єкта еволюційних змін, – адже у цьому понятті повністю нівелюється історичний аспект розвитку суспільств. На думку автора статті, більш адекватним є поняттям історичної соціальної системи [23], яке не так давно увійшло в обіг суспільних наук, зокрема філософських.

На даний час консенсус в «evo-devo» – повністю на боці положення про багатолінійність, або поліваріантність еволюційного розвитку. Його можна без вагань екстраполювати на соціальний розвиток, адже тому є численні побічні докази від самих суспільних наук. Йдеться про докази-спростування тези про існування універсальної, тобто єдиної для всіх соціумів, що розвиваються (адже, згадаймо, було прийнято, що всі соціуми так чи інакше розвиваються), «типової програми» розвитку, – саме це мали на увазі ті, хто намагався знайти відповідь на питання: «Як розвиваються суспільства?» І саме такий зміст сучасна критична думка вкладає у концепт однолінійності, яким позначає подібне розуміння. «Єдина лінія розвитку» вбачається у послідовній зміні одна одною певних стадій, кожна з яких характеризується набором певних типових ознак або властивостей, що розуміються в якості критеріїв цих стадій. Відтак під прицілом критики опиняється і концепт стадіальності, змістовно близький до вищезгаданого розуміння сенсу однолінійності. Важко сказати, чому саме таку інтерпретацію отримав спенсерівський принцип змін від про-

стого до складного; однак, поза сумнівом, вона стала «класикою» суспільствознавства, глибоко в'їлася в уявлення про еволюційний процес у суспільстві. Втім, у XX ст. результати емпіричних суспільствознавчих розвідок почали свідчити якраз проти такого сенсу суспільної еволюції.

В першу чергу проти ідей лінійності та стадіальності постали культур-антропологія та історична хроніка у всеозброєнні фактів. Це, можна сказати, був невідворотний результат дисциплінарного становлення історичного та культур-антропологічного пізнання, яке в останній третині XX ст. досягло високого рівня та володіло широким набором методологічних інструментів емпіричної перевірки теоретичних моделей. Численні польові дослідження етносів з примітивною соціальною організацією виразно продемонстрували: процес розвитку суспільства не відповідає жодній моделі типу «зміни від простого до складного».

Було наведено багато прикладів, коли суспільства (культури) зазнавали значних якісних змін, при цьому ці зміни ніяк не можна було описати у термінах Спенсера, таких як «ускладнення» чи «зростання комплексності», чи «більша диференціація та інтеграція» тощо. Було підмічено, що культури з однаковою ймовірністю можуть і прогресувати, і занепадати, стагнувати, а також проходити через одні й ті ж «ступені розвитку» (тобто через дуже подібні модуси суспільного буття) з певною періодичністю (отже, демонструвати певну циклічність у процесі змін). Тих самих висновків дійшли історики у дослідженнях соціальних систем складного рівня економічної та політичної організації.

Отже, процесуальність трансформацій соціального буття неможливо описати виключно в термінах простоти/складності, диференціації/інтеграції; точніше, такий опис не дає результатів, не допомагає виявити закономірності. Потрібна була не стільки нова термінологія, скільки нове визначення поняття еволюції, – те, з яким було б можливо працювати поза межами парадигми спенсеризму. Тому, коли у 1975 році запропонували дефініцію соціокультурної еволюції як «процесу структурної реорганізації у часі, в результаті якого виникає форма чи структура, якісно відмінна від попередньої форми» [22, с. 862], багато науковців взяли її «на озброєння» [4; 16; 17; 18; 19; 20]. На неї, цю дефініцію, покладали надії; вважали, що, починаючи з рефлексії поняття соціальної еволюції в даному визначенні, «еволюціонізм перетворюється на наукову теорію, яка орієнтується на пошук закономірностей у структурних змінах такого роду» [20, с. 7].

Очевидно, що з самими «структурними змі-

нами» мало що було зрозуміло. Генрі Дж. М. Класен розмірковує: «Структурні зміни відображають той факт, що в одній чи кількох сферах культурної системи відбуваються зміни, які відбиваються на всіх (або на більшості) інших гранях цієї системи. Система як ціле буде змінюватись внаслідок даних змін. Немає необхідності в тому, щоб уся вона зазнавала трансформації одразу; процес може розтягнутись на деякий час» [17, с. 8].

Отже, дослідження структурних змін потенційно привабливе в сенсі прийдешнього відкриття закономірностей трансформацій соціального буття. В методологічному плані такий підхід є безсумнівним кроком вперед – адже він має за мету віднаходження дійсного критерію соціальної еволюції, дійсного показника еволюційного характеру соціальних змін, за яким завжди можна відрізнити еволюційний розвиток від не-еволюційного. Тим не менш, це лише свідчення початку шляху. Невідомим залишається предметний зміст поняття «структурні зміни», не кажучи вже про конкретно-історичні його змісти. Поки що він залишається перспективним функціональним концептом, застосування якого до досліджень історичних систем може бути як вельми продуктивним, так і, деколи, геть безрезультатним.

Попри означені концептуальні труднощі, сама ідея соціальної еволюції, вкладена у поняття «структурної реорганізації в часі», адекватно відбиває наукові уявлення про еволюційний розвиток. В цьому можна вбачати наукову основу переосмислення «класичного» філософського питання про рушійні сили та закономірності суспільно-історичного процесу, що «малюють» траєкторії розвитку тих чи інших соціумів/систем. Підстави для такого переосмислення визріли в самій гуманітаристиці, як на це вказувалось раніше. Сформулюємо проблему спочатку в «класичному» варіанті дилеми, виходячи з типології Ю. Семенова. Згідно з нею, існуючі філософські концепції історичного процесу можна поділити на дві групи: унітарно-стадіальні та плюралістично-циклічні [9].

Унітаризм концентрує уявлення про все-світньо-історичний процес, суб'єктом якого є людство загалом, так що процеси розвитку окремих соціальних одиниць (спільнот) та їх систем (політичних угруповань, держав, націй і т.д.) утворюють єдину лінію розвитку. Згідно з плюралістичним баченням, єдиний суб'єкт історії «людство» не існує, а саме поняття «світова історія» позбавлене сенсу, тому що історичні лінії окремих соціумів або систем не утворюють єдиного процесу. Виявляється, кожен із цих підходів має раціональне зерно і водночас містить принципову логічну хибу. Так, укорі-

нена в унітаристських концепціях ідея етапної поступовості (лінійності-стадіальності) історичного процесу має відбивати фактичну послідовність і наступальність історичних етапів/стадій розвитку соціумів, – істотно, бути узагальненням цієї фактичності, містити знання про закономірності певних послідовностей соціальних змін. Можна було б ставити під сумнів істинність виявлених цього роду теоріями законів чи принципів розвитку, дорікати їм відсутністю належної наукової строгості формулювань; що ж, критика завжди спонукає до вдосконалення.

Однак проти означеної ідеї свідчить історичний літопис – і це свідчення беззаперечне для будь-якого науковця та суспільствознавця, якщо тільки він не слабує на хибні узагальнення софістичного роду. З огляду на сучасний стан суспільного знання, неможливо вважати, що всі без винятку суспільства будь-якого рівня структурної складності проходять одні й ті ж самі етапи розвитку, як би не визначати критерій складності: за формою політичного ладу, економічного устрою, культурної/духовної організації тощо. Втім, помилковість лінійно-стадіальної парадигми в цілому впливає вже з того, що вона, як було показано вище, некоректно трактує саму ідею еволюції (саме еволюції, а не прогресу!).

Дане спростування логічно поширюється на концепції, об'єднані заголовком унітаризму. Резонність даного підходу слід визнати за тим, що він в принципі говорить про існування закономірностей розвитку. Хоча цілком зрозуміло, що закономірності слід шукати не у тих чи інших послідовностях деяких «стадій» (з визначенням яких повсякчас виникають проблеми), а у внутрішній динаміці соціальної структури, що призводять до певних «етапних патернів» розвитку в кожному окремо взятому до розгляду історичному соціальному утворенні.

З іншого боку, плюралістичний підхід виходить з постулату про унікальність і неповторність кожної лінії розвитку (незалежно від того, що приймається за суб'єкт історії) і водночас містить ідею циклічності історичних процесів, логіка яких вкорінена у тезі про неможливість наслідування одними соціокультурними утвореннями досвіду розвитку інших. Звідси впливає неминучість колоподібного руху культур/цивілізацій, кожна з яких за час свого існування (від зародження до занепаду) проходить унікальний шлях розвитку. Звичайно, з останньою тезою не можна погодитись. Запозичення історичного досвіду відбувались і відбуваються постійно, шляхом свідомого копіювання, неконтрольованого розповсюдження чи насильницького насадження, – але відбуваються.

Інша річ, що вони відбуваються зі значними «відхиленнями від оригіналу», оскільки «вихідний матеріал» потрапляє у відмінне природне та культурне середовище. Це, однак, не розходиться з тим фактом, що «трансфер досвіду» відбувається від соціального до соціального ж середовища. У більш широкому відношенні правильно осягнутої сутності еволюції це бачиться як видозміни соціальної структури під впливом деяких (якщо не природного, то культурного походження) факторів. Причому з точки зору еволюції абсолютно байдуже, якого роду фактори впливають на систему: важить тільки те, які «програми» структурної реорганізації вони «вмикають» у результатуючій системі. Даний висновок тягне за собою інший: колоподібні процеси, які дійсно спостерігають у розвитку соціальних систем, спричиняє не зміст або якість запозичень досвіду інших систем, а закономірності їх структурної динаміки.

Виявленню конкретних законів соціальної еволюції сприятиме більш ґрунтовна розробка змісту поняття про структурну реорганізацію соціальних систем в історичному часі. Натомість основоположні принципи розуміння еволюції залишаються незмінними у прикладенні до теоретичного вивчення соціального буття людини. Так, положення про єдність всесвітньо-історичного процесу обґрунтовується єдністю людського роду. Поняття стадіальності розвитку може бути досліджене в тому сенсі, що воно відбиває послідовності еволюційно успішних трансформацій соціальної структури, в результаті яких у системі виникають нові форми, програми, патерни соціальної організації, способи взаємодії з природним середовищем тощо.

Натомість з положення про поліваріантність (багатолінійність) еволюції випливає: послідовність стадій може сильно варіюватись у залежності від багатьох факторів, перелік яких також може скласти тему окремого дослідження. Циклічні явища у всесвітньо-історичному еволюційному процесі можуть ідентифікуватися у прецедентах формування ідентичних структур в одних і тих же суспільних системах у різні історичні часи.

Висновки. Еволюційний підхід розширяє обрії вивчення історії людства, вертаючи філософську рефлексію до витоків – до питання про «універсальну історію». В світлі розуміння предмета останньої вже не як сукупності засвідчених артефактами окремих наративів, а як еволюційної динаміки соціальних систем, «універсальна історія» виступає аналітичною наукою, в якій усі раціональні пояснення фактів й послідовності подій пов'язані на основі виявлення закономірностей розвитку. Даний підхід аналізує, з яких причин соціальні системи в одні часи йдуть шляхом поступових і послідовних структурних реорганізацій, а в інші демонструють колоподібний рух, відтворюючи одні й ті ж самі структурні форми.

Таким чином, еволюційний підхід дозволяє продуктивно поєднати резонні міркування як унітарно-стадіального, так і плюралістично-циклічного тлумачення розвитку соціальних систем. З філософської точки зору еволюціонізм «знімає» суперечність лінійності та циклічності в історичному процесі, з науковою – дає можливість гуманітаристиці висувати гіпотези, більш адекватні сучасному станові наукових знань про природу.

ПРИМІТКИ:

¹ Під «генетичною» загибеллю деякої соціокультурної системи можна розуміти фізичне зникнення її представників, носіїв особливого генетичного коду, тоді як під «культурною» – скоріше зникнення носіїв деякої культури не в біологічному, а в матеріально-предметному та духовному сенсі: асиміляція фізичних носіїв культури з іншими соціальними системами, розчинення особливої культури в іншому культурному просторі, яке так чи інакше спричиняє її занепад.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Альтернативные пути к цивилизации / [Крадин Н. Н., Коротаев А. В., Бондаренко Д. М., Лышча В. А. (ред.)]. – М.: Логос, 2000.
2. Васильев Л. С. Что такое «азиатский» способ производства? // Народы Азии и Африки. – 1988. – № 3. – С. 65-75.
3. Гринин Л. Е. Проблемы анализа движущих сил исторического развития, общественного прогресса и социальной эволюции // Философия истории: проблемы и перспективы / [Семенов Ю. И., Гобозов И. А., Гринин Л. Е. (ред.)]. – М.: КомКнига, 2006. – С. 148-247.
4. Гринин Л. Е. Социальная макроэволюция и исторический процесс (к постановке проблемы) // Философия и общество / Гринин Л.Е., Коротаев А.В. – 2007. – № 2. – СС. 19-66.
5. Дюркгейм Э. Социология и социальные науки // Дюркгейм Э. Социология. Ее предмет, метод, предназначение / Пер. с фр., составление, послесловие и примечания А.Б. Гофмана. – М.: Канон, 1995. – С. 265-285.
6. Коротаев А. В. Социальная эволюция: факторы, закономірности, тенденції / Коротаев А. В. – М.: Вост. лит-ра. 2003.

7. Маркс К. Формы, предшествующие капиталистическому производству // Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. Изд. 2-е. Т. 46. Ч. 1 / К. Маркс, Ф. Энгельс. – М.: Изд-во политической литературы, 1968. – С. 267-293.
8. Семенов Ю. И. Введение во всемирную историю. Выпуск I. Проблема и понятийный аппарат. Возникновение человеческого общества / Ю. И. Семенов. – М., 1997. – 202 с.
9. Семенов Ю. И. Философия истории. (Общая теория, основные проблемы, идеи и концепции от древности до наших дней) / Ю. И. Семенов. – М.: Современные тетради, 2003.
10. Спенсер Г. Гипотеза развития // Опыты научные, политические и философские / Пер. с англ. под ред. Н.А. Рубакина. – Минск: Современный литератор, 1999. – 1408 с. – С. 16-21.
11. Спенсер Г. Основные начала / Пер. с англ. – СПб.: Издание Л.Ф.Пантелеева, 1897.
12. Спенсер Г. Прогресс, его закон и причина // Опыты научные, политические и философские / Пер. с англ. под ред. Н.А.Рубакина. – Минск: Современный литератор, 1999. – 1408 с. – С. 22-72.
13. Турчин П. В. Историческая динамика. На пути к теоретической истории. Пер. с англ. / [Под общ. ред. Г.Г. Малинецкого, А.В. Подлазова, С.А. Боринской. Предисл. Г.Г. Малинецкого. Изд. 2-е.]. – М.: Издательство ЛКИ, 2010. – 368 с.
14. Уайт Л. Избранное: Наука о культуре / Пер. с англ. О.Р. Газизова, П.В. Резвых. – М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2004. – 960 с.
15. Carneiro R. L. The four faces of evolution: Unilinear, Universal, Multilinear and Differential // Handbook of social and cultural anthropology. Vol. I. / [Ed. by J.J. Honigman]. – Chicago: University of Chicago Press, 1973. – P. 89-110.
16. Claessen H. J. M. Development and Decline. The Evolution of Sociopolitical Organization / [Claessen H. J. M., van de Velde P., Smith M. E. (eds.)]. – South Hadley MA: Bergin & Garvey, 1985.
17. Claessen H. J. M. Developments in Evolutionism // Social Evolution & History, Vol. 5 No. 1, March 2006. – P. 3-40.
18. Claessen H. J. M. Early state dynamics / H.J.M. Claessen, P. van de Velde. – Leiden: Brill, 1987.
19. Claessen H. J. M. Ideology and the formation of early states / H.J.M. Claessen, J.G. Oosten. – Leiden: Brill, 1996.
20. Claessen H. J. M. Structural Change; Evolution and Evolutionism in Cultural Anthropology / H.J.M. Claessen. Leiden: CNWS Press, 2000.
21. Hobsbawm E. How to Change the World. Tales of Marx and Marxism / Eric Hobsbawm. – London: Abacus, 2012. – 470 p.
22. Voget F. W. A history of ethnology / F.W. Voget. – N.Y.: Holt, Rinehart and Winston, 1975.
23. Wallerstein I. World-Systems Analysis // Social Theory Today / Ed. by A.Giddens & J.H.Turner. – Cambridge: Polity Press, 1987. – P. 309-324.

Стаття надійшла до редакції 08.07.2013

REFERANCES:

1. Alternativnie poti k tsivilizatsii (Alternative Pathways to Early State). Moscow: Logos, 2000.
2. Vasiliyev, L. S. Chto takoe 'aziatskiy' sposob proizvodstva? (What is 'Asian' mode of production?) *Narody Asii i Afriki*, 1988, no. 3, pp. 65-75.
3. Grinin, L. E. Problemy analiza dvizhushchih sil istoricheskogo razvitiya, obshchestvennogo progressa i sotsialnoy evolyutsii (Problems of analysis of moving forces of historical process, social progress and social evolution). In: *Philosophiya istorii: problemy i perspektivy* (Philosophy of history. Problems and prospects). Moscow: KomKniga, 2006. P. 148-247.
4. Grinin, L. E., Korotayev, A. V. Sotsialnaya evolyutsiya i istoricheskiy protsess (k postanovke problemy). (Social evolution and historical process (to the problem statement)). *Philosophiya i obshchestvo*, 2007, no. 2, pp. 19-66.
5. Durkheim, E. Sotsiologiya i sotsialniye nauki (Sociology and social sciences). In: Durkheim, E. Sotsiologiya. Yeyo predmet, metod, prednaznachenije (Sociology, its subject, method, destination). Moscow: Kanon, 1995. P. 265-285.
6. Korotayev, A. V. Sotsialnaya evolyutsiya: faktory, zakonomernosti, tendentsii (Social evolution: factors, patterns, trends). Moscow: Vost.lit., 2003.
7. Marks, K. Formy, predshestvuiushchiye kapytalysticheskomu proyzvodstvu (Pre-Capitalist Economic Formations). In: *Marks, K., Enhels, F. Sochineniya*. Izd. 2, vol. 46, ch. 1. Moscow, 1968. P. 267-293.
8. Semenov, Yu. Y. Vvedeniye vo vseмирnuyu istoriyu. Vypusk I. Problema i poniatinyy apparat. Vozniknoveniye chelovecheskoho obshchestva (Introduction to World History. Issue I. The problem and the conceptual apparatus. The emergence of human society). Moscow, 1997. 202 p.
9. Semenov, Yu. Y. Philosophiya istorii. Obshchaya teoriya, osnovnyye problemy, idei i kontseptsii ot drevnosti do nashykh dnei (The philosophy of history. General theory, the main problems, ideas and concepts from antiquity to the present). Moscow: *Sovremennyye tetradi*, 2003.
10. Spenser, H. Hipoteza razvitiya (The development hypothesis). In: *Spenser, H. Opyty nauchnye, politicheskiye s filosofskiyeye* [Ed. by N. A. Rubakin] (Scientific, political and philosophical experiments). Minsk: *Sovremenniy literator*, 1999. 1408 p. – P. 16-21.
11. Spenser, H. Osnovnyye nachala (First principles). Saint-Petersburg, 1897.

12. Spenser, H. Progress, ego zakon i prichina (Progress, its law and cause). In: Spenser, H. Opyty nauchnye, politicheskiye s filosofskiyeye [Ed. by N. A. Rubakin] (Scientific, political and philosophical experiments). Minsk: *Sovremenniy literator*, 1999. 1408 p. – P. 22-72.
13. Turchyn, P. V. Istoricheskaya dinamika. Na puti k teoreticheskoy istorii (Historical dynamics. On the way to the theoretical history). Moscow: *Izdatelstvo LKY*, 2010. 368 p.
14. Uait, L. Izbrannoe: Nauka o kulture (Selected works. The study of culture). Moscow: *ROSSEPEN*, 2004. 906p.
15. Carneiro, R. L. The four faces of evolution: Unilinear, Universal, Multilinear and Differential. In: Handbook of social and cultural anthropology. Vol. I. [Ed. by J.J. Honigman]. Chicago: University of Chicago Press, 1973. P. 89-110.
16. Claessen, H. J. M. Development and Decline. The Evolution of Sociopolitical Organization [Claessen H. J. M., van de Velde P., Smith M. E. (eds.)]. South Hadley MA: Bergin & Garvey, 1985.
17. Claessen, H. J. M. Developments in Evolutionism. *Social Evolution & History*, vol. 5, no. 1, March 2006, pp.3-40.
18. Claessen, H. J. M., van de Velde, P. Early state dynamics. Leiden: Brill, 1987.
19. Claessen, H. J. M., Oosten, J. G. Ideology and the formation of early states. Leiden: Brill, 1996.
20. Claessen, H. J. M. Structural Change; Evolution and Evolutionism in Cultural Anthropology. Leiden: CNWS Press, 2000.
21. Hobsbawm, E. How to Change the World. Tales of Marx and Marxism. London: Abacus, 2012.
22. Voget, F. W. A history of ethnology. N.Y.: Holt, Rinehart and Winston, 1975.
23. Wallerstein, I. World-Systems Analysis. In: *Social Theory Today* [Ed. by A. Giddens & J. H. Turner]. Cambridge: Polity Press, 1987. P. 309-324.

Сергієнко Надія Олександрівна – аспірант

Київський національний торгово-економічний університет

Адреса: 02156, м. Київ, вул. Кіото, 19, корп. Д

Телефон: +38 (044) 531-47-09, E-mail: nadserg@gmail.com

Serhiienko Nadiia Oleksandrivna – postgraduate

Kyiv national university of trade and economics

Address: 19, Kyoto Str., block D, Kyiv, Ukraine, 02156

Phone: +38 (044) 531-47-09, E-mail: nadserg@gmail.com